

УДК 338.2:330.142.26 (477)

Стахова Н.П., к.е.н.

Буковинський університет

РОЛЬ ОБОРОТНОГО КАПИТАЛУ В ПРОЦЕСІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

В статті наведена класифікація інтенсивних і екстенсивних факторів підвищення ефективності використання оборотного капіталу підприємства

Ключові слова: оборотний капітал, екстенсивне та інтенсивне зростання, інтенсифікація, інновації.

Stahova N.

ROLE DURING WORKING CAPITAL INTENSIFICATION OF PRODUCTION

This paper provides a classification of intensive and extensive efficiencies in working capital enterprise

Keywords: working capital, extensive and intensive growth, intensification, innovation.

Стахова Н.П.

РОЛЬ ОБОРОТНОГО КАПИТАЛА В ПРОЦЕССЕ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА

В статье приведена классификация интенсивных и экстенсивных факторов повышения эффективности использования оборотного капитала предприятия

Ключевые слова: оборотный капитал, экстенсивный и интенсивный рост, интенсификация, инновации.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Оборотний капітал займає вагому частину капіталу підприємства. Одним із основних завдань ринкової економіки є інтенсифікація виробництва з елементами інновацій, що враховують рівень забезпеченості новітньою технікою та технологіями, при неухильному дотриманні принципу ресурсозбереження. В загальній системі заходів підприємства по забезпеченню режиму економії, основне місце займає економія предметів праці, що розглядається як зменшення витрат

сировини, матеріалів, палива на одиницю продукції.

Цілі статті. Таким чином, враховуючи на визначальну роль інтенсифікації виробництва в умовах глобалізації, метою статті є дослідження ролі оборотного капіталу в цьому соціально-економічному процесі.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок в розвиток теорії та практики управління оборотним капіталом підприємств зробили такі вітчизняні і зарубіжні вчені: Є. Авраменко, Ю. Абрамов, О. Біла, В. Білоліпецький, І. Бланк, Є. Брігхем, В. Ковальов, Г. Кірейцев, Н. Купріна, Л. Ротштейн, Л. Пан, Ю. Петленко, Я. Пижинський, А. Поддєрьогін, М. Туган-Барановський, А. Хоронжий, А. Шило та ін. Незважаючи на широке висвітлення в науковій літературі питань, що пов'язані з оборотним капіталом підприємства, не всі аспекти цієї складної і багатогранної проблеми з'ясовані та належно обґрунтовані.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. В економічній науці давно склалося поняття екстенсивного та інтенсивного типів розширеного відтворення. К. Маркс у праці "Капітал" зазначав: "Через певні проміжки часу здійснюється відтворення. Якщо розглядати його з загальної точки зору, то екстенсивне відтворення відбувається якщо розширюється тільки поле виробництва, а інтенсивне, якщо застосовуються більш ефективні засоби виробництва" [1, с. 193].

Збільшити виробництво, більш повно використовувати капітал підприємства та отримувати певний додатковий прибуток можна двома основними шляхами: збільшенням витрат факторів виробництва або покращення технології. Цими шляхами економічного зростання тісно пов'язані такі стратегічні напрямки економічного розвитку – це екстенсивне зростання та інтенсифікація виробництва.

Екстенсивне зростання виробництва передбачає збільшення обсягів виробництва за рахунок додаткового залучення самих факторів виробництва: збільшення числа зайнятих працівників; розширення споживання матеріальних факторів виробництва: сировини, матеріалів, палива, енергоресурсів тощо; зростання капіталовкладень, збільшення обсягу засобів виробництва.

В умовах інтенсифікації виробництва зростання його обсягів і збільшення прибутку досягається шляхом поліпшення використання ресурсів, підвищення їх якісних характеристик. Такий напрям економічного розвитку передбачає інтенсивне використання основного та оборотного капіталу підприємств. До загальних факторів

інтенсивного зростання належать: прогрес науки, розширення сфери застосування її досягнень і прискорення її технологічного використання; вдосконалення засобів виробництва, якісне поліпшення елементів основного і оборотного капіталу, технологічних процесів тощо; використання якісно кращих природних ресурсів.

Доцільно виділяти часовий аспект інтенсифікації. В цьому випадку інтенсифікація означає здатність зробити більше за цей же проміжок часу за рахунок більш раціонального використання виробничих процесів. Досліджуючи часові форми процесів інтенсифікації К. Маркс зазначав, що "в міру розвитку машин та накопичення досвіду, природно збільшується швидкість, а тому й інтенсивність праці", тобто інтенсифікація робочого часу призводить до збільшення оборотного капіталу при незмінній величині основного капіталу, тобто до зростання кількості сировини, що переробляється протягом цього ж часу. [2, с. 420; 3, с. 291, 399].

Необхідно розглядати також і просторовий аспект інтенсифікації. К.Маркс розрізняв екстенсивне розширене відтворення капіталу, яке здійснюється за рахунок збільшення масштабів виробництва на діючому підприємстві.

Просторовий аспект інтенсифікації має особливу актуальність в ринковій економіці. Інтенсивний шлях розвитку виробництва передбачає спрямованість інвестиційної політики підприємства не на нове будівництво, а на їх технічне переозброєння і реконструкцію. Однак, це зовсім не означає, що потрібно повністю виключати вигідність в певних ситуаціях екстенсивних методів розширення виробництва.

Залучення додаткових факторів виробництва на підприємстві може істотно збільшитися за рахунок випуску продукції, яка виробляється. В даному випадку необхідно враховувати дію "ефекту масштабу". Макконнелл К.Р. і Брю С.Л. виділяють позитивний ефект масштабу (ефект масового виробництва, або економію, зумовлену зростанням масштабів виробництва) і негативний ефект масштабу [4, с. 57-60].

В певних умовах при залученні додаткових ресурсів (як трудових, так і матеріальних) можливе зростання не тільки кількісних показників виробленої і реалізованої продукції, але і якісних показників ефективності використовуваного людського і фізичного капіталу. Укрупнення розмірів підприємства, введення додаткових потужностей, нових цехів, виробничих ліній призводить до концентрації виробництва. При цьому створюються умови для

розвитку спеціалізації праці робітників і управлінського персоналу, більш ефективного використання виробничого капіталу. На великому підприємстві можна істотно прискорити оборотність оборотного капіталу шляхом використання наявних потужностей для виробництва побічної продукції.

Однак, слід враховувати, що збільшення випуску продукції за рахунок залучення додаткових факторів виробництва вимагає додаткових витрат, які можуть привести не до скорочення, а до збільшення витрат на виробництво. Крім того, позитивний ефект масштабу буде діяти тільки в тому випадку, якщо укрупнення розмірів підприємства відповідає зростанню потреби в продукції даного підприємства та вимогам технічного прогресу. Порушення першої умови призведе до "затоварювання" ринку нереалізованої продукції, а розширення основного капіталу за рахунок простого його збільшення, без врахування вимог технічного прогресу, сприяє накопиченню застарілої матеріально-технічної бази виробництва. Все це значно знижує прибуток підприємства, а, отже, і ефективність віддачі капіталу.

Слід зазначити, що великим підприємствам досить складно перебудовуватися на нові види продукції, тому в ринковій економіці в ряді галузей промисловості перевагу мають більш мобільні малі та середні підприємства, оскільки вони мають все більше можливостей ефективного використання власного капіталу.

Третій, ресурсний аспект інтенсифікації визначається характером використання та способом поповнення трудових і матеріальних ресурсів, що необхідні для збільшення обсягів виробництва. Значна частина сировинних і паливних ресурсів, необхідних для розширення виробництва продукції, може бути отримана за рахунок їх економії, більш раціонального використання. Саме ресурсний підхід лежить в основі поділу двох типів розширеного відтворення. При цьому інтенсивна форма відтворення передбачає ресурсозберігаючий тип виробництва.

Таким чином, інтенсифікація означає розвиток виробництва на основі якісних факторів зростання, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, більш ефективних засобів виробництва і технологій. Тому закономірним результатом інтенсифікації є підвищення ефективності виробництва.

Необхідно відзначити, що між інтенсифікацією та ефективністю однозначного зв'язку не існує, оскільки він складається в процесі розвитку ефективність виробництва і є підсумком взаємодії як

інтенсивних, так і екстенсивних факторів.

В реальній дійсності інтенсивні та екстенсивні процеси йдуть одночасно. Тому в чистому вигляді не існує ні інтенсивного, ні екстенсивного типів розширеного відтворення. Тут можна говорити лише про домінування тих чи інших факторів зростання. Інтенсифікація в такому випадку виступає як зміна співвідношення на користь інтенсивних факторів, а тип розширеного відтворення визначається як переважно інтенсивний або екстенсивний.

На даний час, гострого браку власних оборотних коштів, особливої важливості набуває пошук інтенсивних факторів покращення використання оборотного капіталу. Інтенсивне використання основного та оборотного капіталу на підприємстві - найважливіша умова його виживання в сучасних умовах.

Одним з найважливіших напрямків інтенсифікації використання оборотного капіталу є інноваційна активність промислових підприємств. Інноваційну діяльність можна виділити в якості головного чинника в системі факторів, що забезпечують розвиток і підвищення ефективності виробництва в ринковій економіці.

Відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що є втіленням нового або удосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності. [5].

Творці інновацій (інноватори) керуються такими критеріями, як життєвий цикл виробу й економічна ефективність. Їхня стратегія спрямована на те, щоб перевершити конкурентів, створивши нововведення, що буде визнано унікальним у певній області. Інноваціям повинні бути притаманні певні властивості: науково-технічна новизна, виробниче призначення, комерційна реалізованість [6, с. 9].

Існують різні критерії класифікації інновацій. В залежності від технологічних параметрів, інновації поділяються на продуктові і процесні [6, с.18-20]. Продуктові інновації визначають застосування нових матеріалів, нових напівфабрикатів і комплектуючих; одержання принципово нових продуктів. Процесні інновації можуть бути пов'язані зі створенням нових організаційних структур у складі підприємств.

Процесні інновації переважають в таких галузях, як паливна, хімічна та нафтохімічна промисловість, чорна та кольорова металургія, харчова промисловість, де визначальну роль відіграють інноваційні технології, що забезпечують, в першу чергу, зниження

матеріальних витрат у виробництві. Продуктові інновації є основними в машинобудуванні, промисловості будівельних матеріалів, легкої та медичної промисловості, де крім технологічного оновлення виробництва, значну роль відіграють підвищення якості, розширення асортименту продукції і зниження залежності від імпоротної сировини, матеріалів і напівфабрикатів.

За типом новизни для інноваційного ринку інновації поділяються на: нові для галузі в світі; нові для галузі в країні; нові для даного підприємства (групи підприємств).

За місцем в системі (на підприємстві) можна виділити:

– інновації на вході підприємства (зміна у виборі і використанні сировини, матеріалів, машин і устаткування, інформації тощо);

– інновації на виході підприємства (вироби, послуги, технології, інформація тощо);

– інновації системної структури підприємства (управлінської, виробничої, технологічної),

В залежності від глибини внесених змін виділяють інновації: радикальні (базові), покращені, модифікаційні (приватні).

При використанні інновацій та формуванні асортименту продукції необхідно враховувати життєвий цикл продукції, який являє собою період часу, протягом якого вона розробляється і реалізується на ринку. Життєвий цикл продукції може бути представлений як певна послідовність різних стадій існування його на ринку, обмежених певними часовими рамками. Можна виділити наступні основні стадії життєвого циклу як концепції товару: розробку, впровадження, зростання попиту, зрілість (або стабілізацію) і спад попиту. Перехід від однієї життєвої стадії до іншої характеризується суттєвими змінами в темпах зростання продажів і прибутку.

У кінці свого життєвого циклу продукція витісняється з ринку черговим поколінням нових і перспективних товарів. Для забезпечення високої оборотності оборотного капіталу підприємства необхідно систематичне оновлення продукції шляхом випуску нових виробів і зняття з виробництва застарілих.

Інновації є основним засобом підвищення вартості підприємства та оцінки його капіталу. Метод оцінки капіталу як дисконтованої вартості докладно розглянуто І.О. Трубіною. Відповідно до даної концепції, ринкова вартість активів підприємства оцінюється як сума оцінок ринкової вартості всіх елементів, складових структури капіталу підприємства [7, с. 13-14].

Одним з радикальних шляхів інтенсифікації використання

оборотного капіталу в рамках активізації інноваційної діяльності служить комплекс заходів [8, с. 165]:

- припинення операцій по тим продуктовим лініям, які знаходяться на завершальних стадіях свого життєвого циклу і чия залишкова поточна вартість вносить лише невеликий внесок у сумарну оцінку підприємства;

- вивільнення цих активів, які можуть бути кваліфіковані як функціонуючі або використані для освоєння нових продуктових ліній;

- використання вивільнених активів і залучення усіх можливих джерел фінансування для освоєння нових товарів і послуг, чиста поточна вартість яких навіть ще до розгортання інвестицій в ці бізнес-лінії внесе набагато більший внесок у сумарну оцінку підприємства, ніж затрати на припинення старих продуктових ліній;

- якнайшвидше розгортання по новій продукції, хоча б початкових виробничих і торгових потужностей, здатних в самий стислий час забезпечити підприємству по цим новим лініям позитивні грошові потоки. Це різко зменшить сприйняття ризиків нових інвестиційних проектів інвесторами і відповідно збільшить оцінку вартості нових бізнес-ліній (по яких тоді в інтересах більшої інвестиційної привабливості підприємства подальше розгортання необхідних потужностей відкладається).

Такий комплекс заходів спирається на освоєння нових продуктових ліній, тобто, на продуктові інновації і передбачає інтенсивне використання капіталу підприємства.

Однією з причин нинішнього скрутного економічного становища країни є надмірно слабка орієнтація економічних реформ на розвиток науково-технічного прогресу та впровадження його досягнень в економіку. При тому, що існує величезна кількість наукових розробок, їх затребуваність економікою нині незначна.

Для переходу до нового технічного базису необхідний перегляд всього процесу загальногосподарського накопичення, коли в єдине ціле повинні об'єднуватися три види накопичення: в фундаментальну науку і прикладні НДДКР, у виробниче нагромадження та у відтворення робочої сили.

Причому в країнах з розвинутою ринковою економікою головний акцент робиться на пріоритетність і зрощування накопичення в науку і людський капітал. В даний час рівень розвитку інтелектуального потенціалу та якість людського капіталу визначають конкурентоспроможність сучасних національних економічних систем.

Подальший розвиток економіки України неможливий без

формування ефективної інноваційної політики, адекватної сучасному етапу світового розвитку. Інноваційна політика проявляється в ставленні держави, в особі регіональних органів влади та господарюючих суб'єктів ринку до наукової і науково-технічної діяльності, визначення цілей, напрямків та форм науково-технічної та інноваційної діяльності.

Неможливість поживлення інноваційної діяльності багато в чому пов'язана з нестачею власних коштів, низьким платіжним попитом на нову продукцію і послуги, високою вартістю нововведень. Крім того, в роки реформ різко зменшилися бюджетні асигнування в сфері науки і освіти, капіталовкладення в інвестиції, пов'язані з технологічними перетвореннями в економіці. Ці негативні явища зумовили зниження обсягів НДДКР, перекося в системі «цінностей в суспільстві», і в зв'язку з цим, активний перехід наукових і конструкторських кадрів в інші сфери діяльності, де в основному не потрібно спеціальних навичок.

В ринковій економіці реалізація наукового потенціалу можлива в тому випадку, якщо скорочення державного фінансування НДДКР компенсується приватним капіталом. Однак, в цьому секторі економіки все ще не проглядається зростання підприємницьких ініціатив і розширення ролі приватного капіталу.

Крім вищеназваних факторів, що гальмують освоєння технологічних і продуктових інновацій в промисловості, можна також виділити такі проблеми, як брак на підприємствах кадрів необхідної кваліфікації і неготовність технологічно пов'язаних виробництв постачати сировину і комплектуючі необхідної якості.

Оскільки в середньостроковій перспективі не очікується значного приросту інвестицій для технологічного переозброєння промисловості, доцільно розширювати її прогресивну технологічну базу за рахунок вже розроблених і частково впроваджених наукоємних ресурсозберігаючих технологій, для яких не потрібно створення нової виробничої бази, а, отже, і великих капітальних вкладень.

Ефективний ресурсозберігаючий шлях розвитку безпосередньо пов'язаний із завданням інтенсивного використання оборотного капіталу підприємств. Такі технології та розширення обсягів випуску продукції на основі економії ресурсів, в свою чергу, дозволять інтенсифікувати інноваційну сферу в промисловості.

Перехід до ресурсозберігаючого типу відтворення вимагає комплексної раціоналізації використання всіх видів ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових, інтелектуальних,

інформаційних). Він передбачає глибоку структурну перебудову з урахуванням реальних потреб внутрішнього і зовнішнього ринків, прискорене і широкомасштабне впровадження досягнень науково-технічного прогресу, вміле використання новітніх методів управління, аналізу і прогнозування, з урахуванням реально сформованої в країні ситуації. При цьому необхідно розумне поєднання державно-адміністративних і суто ринкових методів господарювання.

В основний комплекс заходів з ресурсозбереження входить такі важливі фактори, як розробка прогресивних норм витрат елементів оборотного капіталу (сировини, матеріалів, комплектуючих), що визначають якість продукції.

Метою сучасного процесу інтенсифікації виробництва на базі ресурсозбереження є зниження питомих витрат ресурсів на одиницю основного технічного параметра роботи або продукції, що випускається при неухильному підвищенні її якості та конкурентоспроможності; вдосконалення виробничої та ринкової інфраструктури; забезпечення більш глибокої і комплексної переробки вихідної сировини. В перспективі зростання обсягів виробництва повинно супроводжуватися зниженням розмірів споживання первинних видів ресурсів, особливо паливно-енергетичних, оскільки останні неминуче використовуються у всіх виробництвах і багато в чому визначають їх економічність і вартість продукції, що випускається. Крім того, ресурсозбереження є потужним чинником скорочення потреб в капіталовкладеннях, оскільки витрати по економії ресурсів в 2-3 рази менше інвестицій, необхідних для нарощування виробництва відповідної продукції.

Відчутний економічний, а також екологічний ефект здатний дати пріоритетне заміщення традиційних видів сировини, матеріалів та енергії вторинними ресурсами і відходами виробництва.

Висновки. Необхідно відзначити, що у зв'язку з відсутністю у переважної більшості управлінських кадрів стійких навичок роботи в ринковому середовищі, неможливо повною мірою розробити, поділовому реалізувати високоефективну програму ресурсозбереження та інші заходи, що сприяють інтенсивному використанню оборотного капіталу підприємств. Тому для України в даний час виключно важливе значення має підготовка кадрів, що володіють сучасними методами менеджменту та маркетингу, пристосованих до нового інформаційного середовища і ринкових інститутів.

1. Макевич В.Е. Вексельное обращение и вексельный кредит // Финансы. -1996.-№5.- С. 3-8.
2. Маркс К., Капитал. Т.21// Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. - Т. 23. – 907 с.
3. Маркс К., Капитал. Т.2 // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. - Т. 24. – 648 с.
4. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс. Т.1 и 2. / Пер с англ. - М.: Республика, 1992.
5. Світові інновації [Електронний ресурс] // The Economist. – Режим доступу до журналу: www.innovations.com.ua.
6. Шилов, К. В. Классификация инноваций / К. В. Шилов // Инновации в образовании. – 2007. – №3. – С. 52–58.
7. Трубина И.О. Капитал промышленных предприятий и факторы повышения эффективности его использования в переходной экономике. Автореферат дис... канд.экон.наук.-М.: МГУ, 1999.-22 с.
8. Валдайцев СВ. Оценка бизнеса и инноваций. - М.: Филинь, 1997. – 336 с.